

**Οι Πολεμικές Επιχειρήσεις στην Ευρυτανία
μετά τον Γοργοπόταμο
Η Μάχη του Μικρού Χωριού
(Παρέμβαση)**

Του Σπύρου Μπέκιου (Λάμπρος)

Αγαπητοί σύνεδροι,

Ας αφήσουμε για λίγο τις έρευνες - μελέτες της στρατηγικής και ταχτικής της Εθνικής μας Αντίστασης, τους στόχους και τις επιτεύξεις της στους πρωτοπόρους θεσμούς για την πολιτική, τη διοίκηση, τη παιδεία, τη νέα γενιά, τη γυναίκα, για το ανέβασμα όλης της ζωής, σε ανώτερα πιο ανθρώπινα επίπεδα, κι ας ακούσουμε για λίγο το αντιλάλημα του αντάρτικου τουφεκιού. Γιατί όλα τα παραπάνω συντελούνταν μέσα στους καπνούς και τους αλλαλαγμούς των μαχών και των αντίλαλων των μαχών των άλλων λαών, που μάχονταν πλάι μας, και έτσι πετάξαμε τους φασίστες και ναζήδες εισβολείς πέρα απ' τα σύνορα της αγαπημένης μας πατρίδας.

*Βαρυσαναστενάζουν τα βουνά
κι ο ήλιος σκοτεινιάζει
το δόλιο το Μικρό Χωριό
και πάλι ανταριάζει...*

Αρχίζω την αφήγηση της Μάχης του Μικρού Χωριού, με τους πρώτους στίχους αυτού του τραγουδιού, που έγραψε κείνες τις μέρες η νεαρή και φλογερή επονίτισσα Ναυσικά Φλέγγα (Πρωτομαγιά). Τονισμένο, απ' τα παιδιά της οργάνωσης του Μικρού Χωριού, στο σκοπό παλιότερου τραγουδιού, πέρασε απ' τα χείλη όλων των αγωνιστών, όλου του λαού, που πάλευε για λευτεριά και ανεξαρτησία, που πολεμούσε και τραγουδούσε.

Συνεπαρμένος ο λαός απ' τα πατριωτικά κηρύγματα του ΕΑΜ που ψυχή και καρδιά του ήταν το ΚΚΕ, ρίχτηκε με όλο το «είναι» του στον αγώνα, να καταχτήσει το ιερότερο αγαθό για τον άνθρωπο: τη λευτεριά.

Λίγες μέρες πριν τη μάχη του Μικρού Χωριού, ο νεογέννη-

τος στρατός του ΕΛΑΣ, με κεφαλή τον αθάνατο Άρη Βελουχιώτη, την πολεμική μεγαλοφυΐα του ΕΛΑΣ, όπως τον χαρακτήρισε ο ορκισμένος και πιο αδίσταχτος εχθρός του Απελευθερωτικού Κινήματος Κρίστοφερ Γουντχάουζ, τίναξε στον αέρα τη γέφυρα του Γοργοπόταμου. Μαζί μ' αυτή, τίναξε στον αέρα και τα σχέδια των Άγγλων και του υποταχτικού τους Ζέρβα για μπουκοτάρισμα του σαμποτάζ, με σκοπό να ρίξουν το βάρος της αποτυχίας στον ΕΛΑΣ και τον Άρη.

Βασισμένοι στο ότι αντηχούσαν ακόμα οι «από άμβωνος» συκοφαντίες - κατηγορίες, του τεταρτοαυγουστιανού φασισμού, κατά των κομμουνιστών, σαν απάτριδων κ.λπ., πίστευαν ότι κατηγορώντας τον ΕΛΑΣ σαν υπεύθυνο της αποτυχίας του σαμποτάζ, θα μπορούσαν όχι μόνο να κρατήσουν το λαό μακριά απ' τον ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, αλλά να το οδηγήσουν ακόμα και στη διάλυσή του. Για να μπορούν μετά Άγγλοι και Ζέρβας να αλωνίζουν παντού απρόσκοπτα, να υπηρετήσουν τους σκοπούς της «γηραιάς και πονηρής Αλβιώνος»: Όχι αντάρτικο στην Ελλάδα, αλλά μικρές ομάδες σαμποτέρ στην Αθήνα και μερικές ακόμα πολεις. Κι αν κάποιοι θερμόαιμοι πατριώτες άρπαζαν το ντουφέκι κι έπιαναν τα βουνά, νάναι εκεί ο Ζέρβας να τους περιματεύει, για ό,τι άλλο, παρά για πόλεμο.

Έκαναν όμως το λογαριασμό χωρίς τον ξενοδόχο τον ΕΛΑΣ και τον Άρη. Έκαναν το λογαριασμό χωρίς τον ξενοδόχο λαό, που γνωρίζοντας το γνήσιο πατριωτισμό των κομμουνιστών, έγινε ένα με το ΕΑΜ, έδωσε τα παιδιά του στον ΕΛΑΣ και δημιούργησε έναν ακαταμάχητο αντάρτικο στρατό 150 χιλιάδων αντρών, για τον οποίο ο Φον Σπέερ δήλωσε ότι: «... με τον αληθινό πόλεμο που έκανε καθήλωσε στην Ελλάδα σημαντικές γερμανικές στρατιωτικές δυνάμεις και τις ανάγκασε να απουσιάζουν από αλλού... κι ότι η γερμανική στρατιωτική ηγεσία δεν είχε τη δυνατότητα με κανένα μέσο να εξουδετερώσει το ελληνικό αντάρτικο κίνημα...».

Στη δημιουργία αυτού του ακαταμάχητου πατριωτικού - απελευθερωτικού κινήματος συνέβαλε υπεράξια η Ευρυτανία. Που, εκτός των άλλων εισφορών της, επιλέχτηκε και λόγω της θέσης, για αρκετό διάστημα, σαν έδρα του Γεν. Στρατηγείου

του ΕΛΑΣ και προπαντός να φιλοξενήσει την πιο γνήσια Βουλή των Ελλήνων, το Εθνικό Συμβούλιο, κι ακόμα να θρονιάσει στην καρδιά της την πρώτη λεύτερη πρωτεύουσα της Ελλάδας, με την λαογέννητη Κυβέρνηση του Βουνού, την ΠΕΕΑ.

Στην κίνησή μας, μετά το Γοργοπόταμο, συναντάμε, στις 30 Νοέμβρη, στο Νεχώρι - Υπάτης, τον σταλμένο απ' την Κεντρική Επιτροπή του Αγώνα Βαγγέλη Παπαδάκη. Από κει και πέρα θάναι ο Τάσος Λευτεριάς στην ηγεσία του ΕΛΑΣ Ρούμελης, πλάϊ στον αξεπέραστο Άρη. Ο ενθουσιασμός του λαού στο πέρασμά μας απ' τα χωριά είναι απεριγράφτος. Καθημερινά μας ακολουθούν και νέοι αντάρτες. Συναντάμε το Αρχηγείο Δομοκού με το Μπελή και συνεχίζουμε μαζί. Στις 17 Δεκεμβρίου βρισκόμαστε στο Κρίκελο. Εδώ έχουμε να εκπληρώσουμε ένα θλιβερό χρέος. Στο νεκροταφείο του έχουν θάψει τον πρώτο νεκρό σε μάχη του ΕΛΑΣ Ρούμελης. Είναι ο Δασκαλάκης, ο δάσκαλος Σαξώνης απ' τα Μάρμαρα Φθιώτιδας. Σκοτώθηκε στο χτύπημα της οπισθοφυλακής Ιταλικής φάλαγγας πιο πάνω απ' το Κρίκελο. Δίπλα του ενταφιάστηκε κι ο Κρικελιώτης Κώστας Μιτζιβίρης. Τον σκότωσαν οι Ιταλοί μετά το χτύπημά τους απ' τον ΕΛΑΣ.

Ανεβαίνουμε στο νεκροταφείο. Με τα όπλα «υπό μάλης» στεκόμαστε σιωπηλοί - ασάλευτοι μπροστά στους δυο τάφους. Ενός λεπτού απόλυτη σιγή.

Ο Άρης με τον Περικλή αρχίζουν το πένθιμο εμβατήριο:

*«Πέσατε θύματα αδέρφια εσείς
σ' άνιση μάχη κι αγώνα...»*

Νιώθω ένα αναρρίγισμα. Ρίχνω μια κλεφτή ματιά στον Άρη. Ένα δάκρυ λαμπύρισε στην άκρη του ματιού του και κύλησε γρήγορα.

*«... Αιώνια η μνήμη σε σας αδερφοί
στον τίμιο που πέσαι' αγώνα».*

Μια τελευταία ματιά στους δυο τάφους και κατηφορίσαμε, πάντα αμίλητοι. Ποιός ξέρει για πόσες δεκάδες και εκατοντάδες

συντρόφους μας θα χρειαστεί να εκτελέσουμε το θλιβερό αυτό καθήκον. Κι ίσως ποιός ξέρει...

Νύχτωσε από ώρα όταν αφήσαμε το Κρίκελο. Ο αέρας έκοψε και μια γερή παγωνιά κοκάλωσε τα πάντα. Ο ουρανός ολοκάθαρο γυαλί. Το φεγγάρι ολόγιομο, κατάκορφα στον ουρανό μας κοιτάζει καθώς πορευόμαστε. Μας κλείνει τόνα του μάτι σκεφτικό, θαρρείς και ξέρει τί θα μας συμβεί σε λίγες ώρες. Κάνει ό,τι μπορεί να μας περιποιηθεί, απλώνοντας παντού ένα πλούσιο ασημένιο φως. Κι όλα, ελάτια, χαμόκλαδα, πέτρες, φτέρες, όχτοι, γκρεμισμένα δέντρα, ο δρόμος, τ' αυλάκι, οι λακκουβίτσες, όλα, όλα στολίστηκαν με διαμάντια και ζαφείρια και ρουμπίνια, μ' όλες τις πολύχρωμες πέτρες, σε τόσους χρωματισμούς, που τα χρώματα της ίριδας είχαν πολύ φτωχά μπροστά τους. Για μια στιγμή θάρρεψα πως τα έλατα τα φλόγιζε μια πολύχρωμη κυματιστή φλόγα. Λες κι η φύση διάλεξε τούτη την κρυφή ώρα, να φορέσει την καλύτερη στολή της, να πανηγυρίσει ποιός ξέρει ποιά χαρά της. Νάμασταν εμείς η χαρά της;

Ήθελε δυο-τρεις ώρες ακόμα να ξημερώσει όταν μπήκαμε στο σχολείο του Μικρού Χωριού, όπου μας περίμεναν γερά αναμμένες σόμπες. Αρπάξαμε λίγο ύπνο και ξημερώνοντας βγαίναμε ένας-ένας έξω. Το Μικρό Χωριό, σα γονεμένο μελίσι, ξυπνώντας, κινούνταν να μας υποδεχτεί, να μας περιποιηθεί, να μας φιλέψει...

Την ώρα που ο ήλιος χτύπησε στις απέναντι πλαγιές κι άρχισε να γλείφει τις άκρες του χωριού, έφτασε κάποιος τρεχάτος, καταϊδρωμένος και λαχανιασμένος. Ρώτησε για τον Άρη και ζήτησε να τον δει γρήγορα. Του 'παμε ότι είναι στο γραφείο του σκολειού. Τρέχει κατά κει. Κάτι το πολύ σοβαρό θα συμβαίνει, σκέφτηκα, αν κρίνω απ' τη βιασύνη του καινουριοφερμένου. Ας πάω να ιδώ. Την ώρα που έμπαίνα στο διάδρομο, πετιέται σβέλτα απ' το γραφείο ο Άρης και τον ακολουθούν κατά πόδι ο Περικλής, ο Θάνος, ο Λευτεριάς κι ο Παπακουμπούρας. Κάτι τους έλεγε ζωηρά μα δεν άκουγα. Βγήκα έξω πίσω τους.

– Γρήγορα, να συγκεντρωθούν τα τμήματα, διατάζει ο Άρης.

Η διαταγή διαβιβάστηκε. Πήγαμε κοντά του.

– Ερχονται οι Ιταλοί, μας λέει. Όπου νά ναι φτάνουν. Θα πιάσουμε μπροστά το δρόμο και θα τους χτυπήσουμε.

Στο λεπτό συντάχτηκαν τα τμήματα και ξεκινήσαμε. Η είδηση σαν αστραπή απλώθηκε σε όλο το χωριό. Αναστατώθηκαν οι Μικροχωρίτες. Ακούστηκαν φωνές λαχτάρας, πορτοπαράθυρα ανοιγόκλειναν και μια φασαρία ανησυχίας διαδέχτηκε τους χαρούμενους, γιορταστικούς τόνους του χωριού.

Στο δρόμο που περνούσαμε συγκεντρώθηκαν άντρες, γυναίκες και παιδιά. Μερικές γριούλες άρχισαν να μας παρακαλάνε.

– Πού πάτε παιδάκια μου... Είναι πολλοί αυτοί... λίγοι εσείς, με πόσους θα τα βάλετε... Θα σας σκοτώσουν παιδάκια μου...

– Μην πάτε κατά κει... από δω τραβάτε προς τα πάνω. Θα φύγουν αυτοί και μετά ξανάρχεστε να σας καμαρώσουμε. Δεν έχετε και τουφέκια σεις σαν τα δικά τους...

Κι ορμούσαν να μας αγκαλιάσουν, να μας κρατήσουν οι γριούλες.

– Πάμε να πάρουμε τουφέκια απ' αυτουνούς, απαντούσαν οι αντάρτες καθώς προχωρούσαν.

– Και καμιά χλαινή να μην κρυώνουμε...

– Κι άρβυλα να ποθεδούμε.

Πήρα μέρος και σε άλλες μάχες με Ιταλογερμανούς. Σε καμιά δεν είδα τους Ελασίτες να πηγαίνουν στη μάχη με σκυμμένο το κεφάλι, σκεπτικοί. Πάντα με κέφι, με τραγούδι, μ' ανοιχτή καρδιά τραβούσαν για τη μάχη. Μα τούτο δω στο Μικρό Χωριό ήταν άλλο πράγμα. Δεν το ξαναείδα τέτοιο γέλιο, τέτοια σιγουριά και τέτοια βιασύνη να φτάσουμε να χτυπηθούμε, όχι, δεν το ξαναείδα. Τό 'βλεπαν και οι Μικροχωρίτες αυτό και μέναν μ' ανοιχτό το στόμα.

Βαδίζω πλάϊ στον Άρη. Βγαίνοντας έξω από το χωριό δίνει τις διαταγές του. Έχει κάνει στα γρήγορα το σχέδιό του για ποιά θέση θα πιάσουμε και πόσες ομάδες θα κρατήσουν αυτές τις θέσεις.

Πιάνουμε θέσεις

Πλάι στο Μικρό Χωριό, λίγο πιο δω απ' τα πρώτα σπίτια του περνάει μια ρεματιά. Έχει πολύ λίγο νερό και βγαίνει στο ποτάμι, στον Καρπενησιώτη. Αριστερά της ρεματιάς οι Μικροχωρίτες φκιάσαν έναν ασκυρόστρωτο δρόμο ν' ανεβαίνει τ' αυτοκίνητο ως το Χωριό τους. Πάνω, στο ύψος του χωριού που βαθαίνει η ρεματιά, σκάψαν τον αριστερό όχτο της για να πάρει στροφή τ' αυτοκίνητο, ν' ανεβαίνει στο πέτρινο γιοφύρι που χτίσαν και να τραβάει για το χωριό. (Όλη η πλευρά αυτή του χωριού έχει αλλάξει μετά τη μεγάλη κατολίσθηση, που 'γινε ύστερα από χρόνια, 1963). Εκεί στο γιοφύρι, αριστερά και δεξιά της ρεματιάς, αποφάσισε ο Άρης να πιάσουμε θέσεις. Τούτος ο άνθρωπος λες και παντού απ' όπου περνούσε, έκανε αναγνώριση και ζύγιαζε το κάθε μέρος για το πού βολεύει και πού όχι να δοθεί μάχη. Έτσι και δω, σαν νά 'κανε αναγνώριση της θέσης τη νύχτα που ερχόμαστε τράβηξε στα ίσια εκεί.

Πλησιάζοντας καλεί το Νικηφόρο (Δημητρίου).

– Πάρε την ομάδα σου του λέει και πιάσε αριστερά απ' το γιοφύρι, απ' τον όχτο και πέρα. Λίγο ανοιχτότερα απ' το δρόμο, όχι κολλητά, μη σε κλείσουν απ' τ' αριστερά σου. Σύ, Λάμπρο, λέει σε μένα, πάρε αυτή την ομάδα και πιάσε τον όχτο. Απ' το δεξιό του Νικηφόρου ως το γιοφύρι, στη ρεματιά. Νάκο, λέει στο Μπελή, δώσε μου δυο ομάδες σου.

– Τις έχεις με το δικό μου το Νικηφόρο (Ν. Καρκάνη) του απαντάει εκείνος.

Ο Μπελής φώναξε το Νικηφόρο που έφτασε τρέχοντας.

– Θα πιάσεις με τις δυο ομάδες σου απ' τη ρεματιά και δω, πάνω στο χωράφι, του λέει ο Άρης.

Και γυρίζοντας σε όλους μας προσθέτει:

– Τους Ιταλούς θα τους αφήσουμε να περάσουν το γιοφύρι. Θα τους ρίξουμε όταν φτάσουν στην άκρη του δεξιού μας, κάτω απ' την καρυδιά. Δεν θα υποχωρήσετε παρά όταν ακούσετε σάλπιγγα για επίθεση. Τότε θα ειδοποιήσετε έναν-έναν ονομαστικά τους άντρες σας, θα τραβηχτείτε στη ρεματιά και θα ανεβείτε την πλαγιά τον ανήφορο. Εκεί θα σμίξουμε όλοι.

Γρήγορα πιάστε τις θέσεις σας και προσέξτε να μην παεί σφαίρα χαμένη.

Δεν τρέξαμε, πετάξαμε στις θέσεις που μας όρισε. Στο φρύδι του όχτου που θά 'πιανα με την ομάδα μου, είταν μερικές αριές τούφες πουρνάρια. Δίπλα τους μια γιδόστρατα είχε κάνει μια αλαφριά αυλακιά. Πάνω σ' αυτή τοποθέτησα αραιά τους αντάρτες της ομάδας μου.

– Εγώ ποιά θέση θα πιάσω; μου λέει ο Πελοπίδας.

– Βρες ένα κατάλληλο μέρος του λέω και πιάσ' το. Κοίταξε νά 'ναι τέτοιο, που να κάνει δουλειά το τόμσον.

– Τη θέση μου, σα στρατιωτικός που είσαι, θα μου την ορίσεις εσύ.

– Μα Πελοπίδα, του λέω, εγώ θα ορίσω τη δική σου θέση;

– Εδώ το λόγο τον έχεις εσύ κι ο καθένας μας είναι υποχρεωμένος να πειθαρχήσει. Στη μάχη δεν μπορεί να κάνει ο καθένας ό,τι θέλει.

Υποχώρησα. Κοίταξα ξανά το μέρος κι έβαλα τον Πελοπίδα με το τόμσον – δεν είχε οπλοπολυβόλο η ομάδα – σε τέτοια θέση, που να χτυπάει στον άξονα του δρόμου που ερχόταν κατά πάνω του. Τον Κ. Πολυχρονόπουλο με το στεν του τον έβαλα χαμηλότερα στη ρεματιά. Για προκάλυμμα δεν είχαμε τίποτα... Μόνο το πουρνάρι - παραπέτασμα που κρυβόμασταν πίσω του. Πιάσαμε τόσο κοντά στο δρόμο, που ή άχνα της ανάσας μας έφτανε ως εκεί. Καθώς είμασταν στην κορυφή της αμβλείας γωνίας, που σχημάτιζαν οι παραταγμένες ομάδες, μπορούσαμε να χτυπάμε με ευκολία και προς τα δύο σκέλη της ίδιας γωνίας που σχηματίζει ο δρόμος. Απασφαλίσαμε τα όπλα μας και περιμέναμε. (Πάντα, ως την άνοιξη περίπου του '43, τα τουφέκια μας τά 'χαμε γιομάτα και με φυσίγγι στη θαλάμη. Γι' αυτό βάζαμε μόνιμα την ασφάλεια. Δε χρειάζονταν παρά να γυρίσουμε την ασφάλεια για νά 'ναι έτοιμο).

Πώς ήρθαν οι Ιταλοί;

Ξαπλωμένος, με τα κυάλια κολλημένα στα μάτια μου, ψάχνω το μέρος απέναντι προς το Μεγάλο Χωριό. Μόνο καμιά εκατο-

στή μέτρα φαίνεται μπροστά μας ο δρόμος. Ο άλλος κρύβεται απ' το γύρισμα της ράχης. Η ίδια ράχη μας κρύβει κι όλο τον αυτοκινητόδρομο που κατεβαίνει απ' το Καρπενήσι. Έτσι τους Ιταλούς θα τους δούμε μόνο όταν κουτουλήσουν απάνω μας, ή αν πάνε κατά το Μεγάλο Χωριό.

Περιμένοντας εκεί ξαπλωμένοι αδημονούμε. Στο μεταξύ συνέφιασε βαριά τόσο που φοβήθηκα μη βρέξει. Μα τη γλυτώσαμε. Γυρίζω να δω πού βρίσκονταν οι άλλοι, που δεν παίρναν μέρος στην ενέδρα. Δεξιά μας πέρα απ' τη ρεματιά μέσα σ' ένα τριφύλι διακρίνω τον Άρη να πηγαινοέρχεται. Μαζί του είναι καμιά δεκαπενταριά άντρες. Τους άλλους τους έστειλε ψηλά στην ανηφοριά, προς τα κει που θα υποχωρούσαμε. Πίσω μας, καμιά ογδονταριά μέτρα πιο πάνω, σ' ένα βράχινο στεφάνι, που το σκέπαζαν, που και που, αριά έλατα, βλέπω ν' αναδεύονται αντάρτες. Είναι μια ομάδα με το Λευτέρη Χρυσιώτη (Β. Τσιλιγιάννης απ' τη Χρύσω Ευρυτανίας). Στάλθηκε εκεί από τον Άρη για να μας υποστηρίξει στην υποχώρησή μας. Ξαναγυρίζω κατά το Μεγάλο Χωριό. Μια μαύρη κορδέλα σέρνεται στο δρόμο προς τα πάνω. Προσέχω καλύτερα. Είναι η ιταλική φάλαγγα. Στο δρόμο κατ' εμάς δε φαίνεται τίποτα. Δεν πιστεύω, σκέφτηκα, να πάνε στο Μεγάλο Χωριό και να μην έρθουν κατά το Μικρό Χωριό...

- Τους είδες; λέω στον Πελοπίδα.
- Ναί, μου απαντάει. Όπως βλέπεις πάνε από κει πρώτα.

Η φάλαγγα προχωρεί, μπαίνει στο χωριό. Είναι αρκετά μεγάλη η δύναμή της. Σε λίγο ένα τμήμα της βγαίνει στην κορυφή του χωριού και στέκεται στην αυλή του σκολειού. Διακρίνω μερικούς κάτι να στεριώνουν εκεί. Σε λίγο όλοι τους μαζεύτηκαν σ' αυτό το «κάτι» στο προαύλιο και κοιτάζουν κατά μας, κατά το Μικρό Χωριό.

Πήγα ν' ακουμπήσω στον άλλο αγκώνα μου και το μάτι μου έπεσε στο δρόμο μπροστά μου. Τινάχτηκα. Οι Ιταλοί κατά τριάδες φτάσαν ως πιο κάτω απ' το γιοφύρι. Δεν περνούν απ' αυτό. Διαβαίνουν το ρέμα παρακάτω και ξαναπιάνουν το δρόμο πιο πέρα απ' το γιοφύρι. Στρώνομαι κάτω και κολλάω την

αραβίδα στον ώμο μου. Το μάτι μου δεν τους αφήνει. Φτάνουν στην καρυδιά. Πέφτει ο πρώτος πυροβολισμός. Καθώς είμαστε όλοι με το δάχτυλο στη σκανδάλη ρίχνουμε όλοι μαζί. Σκοπεύουμε και ρίχνουμε. Όχι στα κουτουρού. Ο Πελοπίδας ανασηκώνεται στα γόνατα κι αδειάζει τη μεγάλη γεμιστήρα του τόμσον πάνω στη φάλαγγα καθώς πυκνή πυκνή βαδίζει κατά πάνω μας. Οι Ιταλοί αιφνιδιάστηκαν. Πέσαν αμέσως κάτω και σέρνονταν με την κοιλιά να πιάσουν κάπου να κρυφτούνε. Εμείς σκοπεύουμε και ρίχνουμε αδιάκοπα. Ο δρόμος μπροστά μου πέρα απ' το γιοφύρι είναι όλος στρωμένος από Ιταλούς. Σκοπεύω τον καθένα χωριστά και του ρίχνω. Πολύ σκληρό πράγμα η δουλειά αυτή. Να σκοτώνεις ανθρώπους! Που δεν τους είδες ποτέ σου. Δεν τους γνώρισες! Τρομερό, πολύ τρομερό αυτό. Να τον τουφεκάς, να τον βλέπεις να τινάζεται και να μένει ακίνητος. Ή να σφαδάζει και να κουλουριάζεται αν το χτύπημα δεν είταν θανατερό. Νιώθω μια ανατριχίλα καθώς μετράω με κάθε σφαίρα μου κι απ' όνα κορμί, νεκρό ή τραυματισμένο. Αλλά μπορεί να γίνει διαφορετικά;

Μα... τί είναι αυτό; Σφαίρες σκάζουν πίσω απ' τα πόδια μου. Από πού μας ρίχνουν; Μήπως μας πλευροκόπησαν απ' τ' αριστερά; Γυρίζω προς τα πίσω. Είναι η ομάδα του Λευτέρη. Παρασύρθηκε και ρίχνει και αυτή. Βάζω τις φωνές.

– Ορέ Λευτέρη!... Λευτέρη... σταματάτε βρε!..., χτυπάτε εμάς, βρε σεις... σταματάτε!...

Η διαταγή είταν καθαρή γι' αυτούς να ρίξουν μόνο όταν θα υποχωρούσαμε μεις. Γιατί ρίχνουν; αλλά γιατί δε σταματάνε; Δε μας ακούνε; βάλαν κι άλλοι τις φωνές.

Ευτυχώς μας άκουσαν πια και σταμάτησαν. Παραλίγο νά 'χουμε θύματα απ' τις δικές μας σφαίρες. Γυρίζω κατά τους Ιταλούς και συνεχίζω να ρίχνω. Τώρα δυναμώνουν και τα πυρά των Ιταλών. Ξαφνιασμένοι στην αρχή πέσαν κάτω και δε ρίχναν. Σύντομα όμως πιάνουν ένα βράχο, έναν όχτο, μια πέτρα, έναν τοίχο κι αρχίζουν να βάζουν. Κι είχαν ένα σωρό οπλοπολυβόλα. Κάθε τόσο ξεφυτρώνει κι από ένα. Κάποιος Ιταλός έπιασε τις πέτρες της ρεματιάς. Χτυπάει με τ' οπλοπολυβόλο του όλο το χαντάκι ως απάνω. Αν φώλιαζε εκεί, δε θα υποχωρούσε κανέ-

νας μας. Τον βλέπει ο Κώστας Πολυχρονόπουλος να ξεμυτάει πίσω από μια πλατανότουφα για να δει καλύτερα. Του ρίχνει μια ριπή με το στεν. Δεν τον πήρε. Τον αφήνει να ξεθαρρέψει. Βγαίνει ξανά. Άλλη μια ριπή με το στεν και... πάρ' τονε. Η θέση όμως είναι καλή για τους Ιταλούς. Γι' αυτό τρέχει άλλος και πιάνει το οπλοπολυβόλο. Θερίζει όλη τη ρεματιά με τις ριπές του. Μα δεν μπορεί, θα δώσει το στόχο του κι αυτός. Ο Κώστας ξανά να περιμένει. Και νά, σε λίγο μια... δυο ριπές και τ' οπλοπολυβόλο μένει πάλι ορφανό. Κανένας δεν ξαναπήγε εκεί. Η ρεματιά τώρα δε βάλλεται όπως πριν. Τα τουφέκια μας δουλεύουν καλά. Α! και νά 'χαμε κι εμείς τόσα οπλοπολυβόλα, κι αυτόματα. Θα γινόταν μεγάλο κακό!

Ο επονιτάκος, που είναι πιο αριστερά από μένα χορεύει σε κάθε σφαίρα που ρίχνει.

– Τον βάρεσα τον κιαρατά! φωνάζει κι όλο ρίχνει.

Έχω αφλογιστία σε μια σφαίρα μου. Προσπαθώ να τη βγάλω. Ο εξολκέας δε δουλεύει καλά. Καθυστερώ λίγα δευτερόλεπτα να ξαναπάρω θέση βολής. Αυτό μ' έσωσε. Στα λίγα αυτά δευτερόλεπτα όλα τα κλωνάρια της πουρναρότουφας, που πίσω τους κρυβόμουνα, θερίστηκαν από επίμονες ριπές. Ακριβώς στο ύψος που ανέβαινε το τουφέκι μου, όταν έριχνα.

Οι ριπές θα με γάζωναν στα μάτια. Η αφλογιστία μιας σφαιρας μου έσωσε τη ζωή.

Κάτω απ' την καρυδιά, κολλητά στο δρόμο, απ' την κάτω μεριά, είναι μια χτιστή στέρνα.

Τρέχουν πολλοί Ιταλοί, με άλματα, να χωθούν μέσα και πίσω της. Εκεί χτυπήσαμε αρκετούς. Τους πιο πολλούς πάνω στο πήδημα. Ένας καθώς τινάζεται να μπει μέσα, τρώει τη σφαίρα και πέφτει στη στέρνα μπηχτοκέφαλα.

Η ώρα περνάει. Αρχίσαμε γύρω στις ενιά το πρωί και πάει μεσημέρι. Η μάχη έχει ανάψει για καλά! Όσους Ιταλούς και να θέσαμε εκτός μάχης είναι τόσοι πολλοί που...

Απ' όλες τις μεριές μας ρίχνουν με πολυβόλα, οπλοπολυβόλα κι αυτόματα. Τα τουφέκια μας ποιός τα λογαριάζει. Καί νά, ο πρώτος όλμος. Ήρθε κι έσκασε μπροστά μας. Ρίχνουν από απένταντι. Απ' το Μεγάλο Χωριό. Είναι το «κάτι» που στήναν

στο προαύλιο του σκολειού. Ευτυχώς δεν έχουν αναγνωρίσει καλά τις θέσεις μας. Έτσι κι οι άλλοι όλμοι που ακολουθούν δεν μας βρίσκουν. Αλλά όλο και μας πλησιάζουν, κι όλο πληθαίνουν.

Μ' όλη την υπεροχή τους σε πυρά, οι Ιταλοί δεν το κουνάνε απ' τις θέσεις που πιάσανε. Μας έχουν επισημάνει όμως. Και χτυπάνε τώρα όλο και με περισσότερη ακρίβεια. Μόνο μια κίνηση κάναν απ' την άλλη μεριά του χωριού. Μ' ένα μικρό τμήμα τους θέλουν να μας πλευροκοπήσουν. Βρίσκεται όμως και κει μια ομάδα μας. Δε χρειάστηκαν παρά λίγες τουφεκιάς για να γυρίσουν πίσω. Είταν η μοναδική κίνηση των Ιταλών. Αλλά τί να κάνεις! Με τη μεγάλη υπεροχή των πυρών τους, με τους όλμους τους, που όλο και μας ζυγώνουν, υπάρχει κίνδυνος να αγκιστρωθούμε εκεί και να μην μπορούμε να φύγουμε πριν νυχτώσει. Μα ως τότε η τόσο μεγάλη δύναμη των Ιταλών θά 'μενε ακίνητη; αυτό είδε ο Άρης και διατάζει το σαλπικτή να βαρέσει επίθεση. Δηλαδή υποχώρηση. Μερικοί άντρες του αρχηγείου Δομοκού λαθεύουν κι αρχίζουν να προχωρούν για να ριχτούν στους Ιταλούς. Ειδοποιούνται όμως γρήγορα και τραβιούνται.

Φωνάζω με τ' όνομά τους όλους τους άντρες της ομάδας μου. «Ετοιμαστείτε, τους λέω, για υποχώρηση». Στόμα με στόμα ρωτώ τους πιο κοντινούς άντρες της ομάδας του Νικηφόρου (Δημητρίου) αν πήραν είδηση ότι υποχωρούμε. Μου λένε, ναι. Τους ειδοποίησε, λέει, ο Νικηφόρος.

– Ρίχνετε πιο πυκνά, λέω στους συναγωνιστές και ένας-ένας υποχωρείστε προς τη ρεματιά. Πρώτα απ' το δεξιό.

Αρχίζουν να υποχωρούν. Η ρεματιά δε χτυπιέται παρά σ' ένα μόνο σημείο. Η εξουδετέρωση του οπλοπολυβόλου, που ανάφερα, ήταν σωτήρια... Ήρθε κι η σειρά μου να υποχωρήσω. Σέρνομαι λίγο και μετά πηδάω τον κατήφορο προς τη ρεματιά. Την περνώ ανάμεσα σε δυο ριπές κάποιου αυτόματου που τη χτυπάει. Πιάνω ένα βράχο και περιμένω τους υπόλοιπους άντρες της ομάδας μου. Ένας-ένας περνούν όλοι. Δεν πάθαμε καμιά ζημιά. Ανεβαίνουμε την απότομη πλαγιά δεξιά μας. Οι όλμοι πίσω μας οργώνουν τον τόπο.

Η ομάδα του Νικηφόρου (Δημητρίου) μας ακολουθούσε στη σύμπτυξη. Οι πιο πολλοί όμως δεν μπορούν να ριχτούν προς τη ρεματιά ήταν επικίνδυνο. Γι' αυτό υποχωρούν προς την άλλη πλευρά. Ένας-ένας τραβιούνται προς τα πάνω. Η ομάδα του Λευτέρη χτυπάει τώρα όσο μπορεί τους Ιταλούς, υποστηρίζοντας την υποχώρησή μας. Η υποχώρησή μας βοηθιέται κι απ' την άλλη πλευρά της ρεματίας. Ο Άρης υποχωρώντας προς τα πάνω, αφήνει εκεί στο τριφύλλι μια ομάδα, με επικεφαλής το Θανάση Γαυριώτη (Τσαρό), να χτυπήσει κι αυτός για να βοηθήσει την υποχώρησή μας.

Ανεβαίνοντας ανταμώνουμε τους συναγωνιστές του Δομοκού που υποχωρούσαν κι αυτοί. Ρωτούσαμε αν χτυπήθηκε κανένας τους. Ός την ώρα δεν μάθαμε καμιά ζημιά. Σε λίγο μας φτάνει ο Γιώργης ο Όθρυς. Η χλαίνη του, απ' τη μέση και κάτω ήταν κόσκινο απ' τις σφαίρες. Δεν κράταγε πουθενά. Κι αυτός δεν έπαθε τίποτα. Μόνο ένα μικρό τσίμπημα στ' αριστερό του αυτί που μόλις μάτωσε. Κοιτάζαμε το Γιώργη και δεν πιστεύαμε στα μάτια μας. Κι αυτός χαμογελούσε καθώς τον πειράζαμε.

– Καλά, Γιώργη κι εσύ που είσυνα; Δεν είσυνα μέσα στη χλαίνη σου;

Ο Νικηφόρος (Δημητρίου) υποχωρώντας με μερικούς της ομάδας του απ' την πλαγιά, ανοιχτά, δε μπόρεσε να βγάλει απάνω την κάπα του – είχε μια κοντή «κανούτα» κάπα – και την παράτησε. Σε κάποιο άλμα, που έκανε να ξεφύγει, σκάλωσαν κάπου τα κυάλια του και του έμειναν εκεί. Είταν πραγματικά δύσκολη η πλευρά αυτή για υποχώρηση.

Αφού συμπύχτηκαν οι ομάδες από κάτω, αποσύρθηκαν ο Λευτέρης με την ομάδα του και ο Γαυριώτης με τη δική του.

Νέοι αντάρτες

Ανηφορίζοντας βλέπουμε να βγαίνουν μπροστά μας από ένα μονοπάτι καμιά δεκαριά οπλισμένοι με κάθε λογής «σιδερικό», από μάνλιχερ μέχρι γκρα και λεμπέλ. Ίδρωμένοι, λαχανιασμένοι, τρέξαν κοντά μας.

- Συναγωνιστές, τί γίνεται; μας ρωτάνε.
- Ποιοί είστε σεις;
- Είμαστε η μαχητική ομάδα του Κλαψιού. Ακούσαμε τη μάχη, πήραμε ό,τι τουφέκι είχαμε κι ήρθαμε να σας βοηθήσουμε.
- Σας ευχαριστούμε. Μα δεν προλάβετε. Τους χτυπήσαμε όσο χρειάζονταν και φύγαμε. Όπως βλέπετε τραβηχτήκαμε απ' τις θέσεις μας. Δεν σταθήκατε τυχεροί να ματώσετε και σεις.
- Για πού θα τραβήξετε τώρα; μας ρωτάνε.
- Τους έδειξε τη ράχη τον ανήφορο ο Άρης και τους λέει:
- Δρόμο θα παρουμε. Εσείς τί θα κάνετε;
- Δεν απάντησαν αμέσως. Μπουλουκιαστήκαν για κάνα δυο λεπτά κι άλλαξαν μερικές κουβέντες. Ύστερα βγαίνει ένας τους, ο Κοντύλης (πήρε τ' όνομα Μπότσαρης στον ΕΛΑΣ) και λέει στον Άρη:
- Το κουβεντιάσαμε τώρα κι αποφασίσαμε να μείνουμε αντάρτες, μαζί σας. Μας δέχεστε;
- Καλόδεχτοι, απαντάει ο Άρης.
- Σιδεροκέφαλοι! συμπληρώνει ο Περικλής.

Προσκλητήριο μετά τη μάχη

Όλοι τραβήξαμε τον ανήφορο. Στην κορφή της ράχης σταματήσαμε. Κάθε ομαδάρχης αναζητούσε τους άντρες του. Μας λείπαν μερικοί. Καθίσαμε να περιμένουμε λίγο ακόμα, μήπως μας έρθουν. Ακούστηκε βουητό αεροπλάνου. Γύριζε ολόγυρα. Ήψαχνε να μας βρει. Μα πού να μας δει κάτω απ' τα πυκνά έλατα. Η ώρα περνούσε και δεν μπορούσαμε να περιμένουμε άλλο. Κάναμε κανονικό προσκλητήριο. Η ατμόσφαιρα μονομιάς βαραίνει, κι ας είμαστε κατάκορφα στη ράχη. Όλα τα βλέματα είναι θλιμμένα. Μέσα σε βαριά, καταθλιπτική σιγή ο συναγωνιστής αξιωματικός υπηρεσίας παίρνει αναφορά απ' τους ομαδάρχες.

Σφίγγεται η καρδιά μας σαν ακούμε:

- Απ' την ομάδα μου, συναγωνιστή, λείπουν τρεις...
- ... απ' τη δική μου ομάδα, συναγωνιστή, λείπουν τρεις...

– ... απ' την ομάδα μου, συναγωνιστή, λείπει ένας...

Όστε το πληρώσαμε το χτύπημα αυτό με επτά συναγωνιστές μας; Όχι, οι τρεις είναι απ' την ομάδα που πήγε στην άλλη άκρη του χωριού, που μόνο λίγες τουφεκιές έριξε και πισωγύρισε τους Ιταλούς. Κάπου θα παραπλανήθηκαν αυτοί. Δε μπορεί, θα γυρίσουν. Οι άλλοι τέσσερεις όμως; Είναι τρεις νεολαίοι κι ένας πρώην χωροφύλακας. Ο Τζιμ Γρηγορίου απ' τη Σπερχειάδα. Κάποιος είπε ότι ένας απ' τους νεολαίους χτυπήθηκε. Σκοτώθηκε; Τραυματίστηκε; Δε μπορούσε να μας το βεβαιώσει.

Η αναφορά τέλειωσε. Κανένας μας δε μιλάει.

– Να πούμε το πένθιμο εμβατήριο προτείνει ένας συναγωνιστής.

– Όχι, λέει ο Άρης. Θα εξακριβώσουμε πρώτα. Μπορεί νά'ρθουν όλοι τους.

Με βαριά καρδιά πήραμε το σίπλαγο προς τη Μηλιά. Δε βαδίζαμε πάνω στο δρόμο. Γιδόστρατες μόνο είχε εκεί ψηλά. Τις ακολουθούσαμε λίγη ώρα, μετά χάνονταν. Έτσι χαράζαμε κατεύθυνση και προχωρούσαμε μέσα από απότομες πλαγιές, ρεματιές και λόγγους.

Το αεροπλάνο ψάχνει ακόμα να μας βρει. Μας πέτυχε χαμηλά σε μια γυμνή πλαγιά. Έστρωσε τόσο πολύ που νομίσαμε θα χτυπήσει στην κορυφή της ράχης. Ξαπλώσαμε κάτω και χωθήκαμε στις φτέρες ώσπου να περάσει. Δεν μας είδε. Ούτε ξαναπέρασε. Συνεχίσαμε την πορεία μας ανενόχλητοι.

Σουρουπώνοντας φτάσαμε στη Μηλιά.

Κλέαρχος – Μικρό Χωριό

Στα Φιδάκια είχαμε και τη χαρά του γυρισμού των έξι απ' τους επτά συναγωνιστές μας που αγνοούσαμε την τύχη τους. Οι τρεις της ομάδας που είχαν πάει στην άλλη άκρη του χωριού, είχαν πράγματι αποκοπεί κατά την υποχώρηση. Δεν ξέρανε το μέρος και περιπλανήθηκαν αρκετά για να μας βρουν. Αυτοί είχαν και οι πρώτοι που μας ήρθαν. Για τους άλλους δεν ξέραν τίποτα. Μετά απ' αυτούς ήρθαν οι δυο απ' τους τρεις νεολαίους, που λείπαν. Απ' αυτούς μάθαμε το θλιβερό

μαντάτο, ότι ο τρίτος νεολαίος, ο Κλέαρχος του Αρχηγείου Δομοκού σκοτώθηκε. Οι νεαροί συναγωνιστές μας δε μπορούσαν να υποχωρήσουν απ' τη θέση που είχαν πιάσει για τη μάχη. Όταν φύγαμε εμείς, σταμάτησαν να τουφεκάνε και κάθισαν εκεί, όσο να νυχτώσει. Οι Ιταλοί δε μετακινήθηκαν καθόλου απ' τις θέσεις τους. Ρίχναν μόνο, ασταμάτητα μ' όλα τα όπλα τους προς τις εγκαταλειμμένες θέσεις μας. Άμα νύχτωσε, αραίωσαν κάπως τα πυρά. Προχωρώντας περισσότερο η νύχτα, έκαναν διακοπές στα πυρά τους και ξανάρχιζαν. Μια τέτοια διακοπή επωφεληθήκαν, οι μικροί συναγωνιστές μας για να υποχωρήσουν. Πήγαν πρώτα κοντά στο νεκρό Κλέαρχο, πήραν το όπλο του, το παγούρι του, την ταυτότητά του κι ανηφόρισαν προς την κατεύθυνση, που φύγαμε κι εμείς. Μείναν κάπου να περάσουν τη νύχτα τους και το πρωί, βρίσκοντας τ' αχνάρια, πού άφησε η φάλαγγά μας στην πορεία της, τ' ακολούθησαν. Έφτασαν στη Μηλιά. Οι Μηλιώτες τους έδειξαν το δρόμο για τα Φιδάκια όπου και μας βρήκαν. Για το Τζιμ δεν ξέραν τίποτα. Κι όμως κάπου εκεί δίπλα τους είχε πλακώσει κι αυτός ώσπου να νυχτώσει. Είχε πιάσει θέση κάτω από 'ναν όχτο. Για να υποχωρήσει έπρεπε να σηκωθεί όρθιος και να σκαρφαλώσει στον όχτο. Θά 'ταν όμως περίφημος στόχος για τον εχτρό καθώς είχε και πελώριο ανάστημα. Έτσι περίμενε τη νύχτα. Αλλά λάθεψε στην κατεύθυνση και περιπλανήθηκε περισσότερο απ' όλους. Κατάφερε τελικά με τις πληροφορίες που πήρε από χωριάτες να μας βρει στα Φιδάκια την ώρα που φεύγαμε για το Παπαρούσι.

Οι Ιταλοί δεν κινήθηκαν ως το πρωί. Όλη τη νύχτα, κατα διαστήματα, ρίχναν στα κουτουρού, μ' όλα τους τα όπλα. Φέγγοντας η καινούρια μέρα, ανέβηκαν στις αδειανές θέσεις μας κι από κεί προχώρησαν για το χωριό.

Οι απώλειες που είχαν οι Ιταλοί είταν μεγάλες. Δεν εξακριβώθηκε ο αριθμός των νεκρών και τραυματιών τους. Ξέρω όμως τούτο: Νεκρούς και τραυματίες, τους μετέφεραν στο Καρπενήσι πρωί - πρωί. Στους Καρπενησιώτες με αυστηρή διαταγή απαγόρεψαν να βγουν από τα σπίτια τους. Πυκνές περιπολίες Ιταλών γύριζαν στους δρόμους για να επιβλέψουν

την εφαρμογή αυτής της διαταγής. Μερικοί Καρπενησιώτες, που, ή δεν πληροφορήθηκαν τη διαταγή, η την αψήφισαν, φάγαν άγριο ξύλο, όσο να χωθούν ξανά στα σπίτια τους. Μα αν οι Ιταλοί απαγόρευαν την έξοδο απ' τα σπίτια και την κυκλοφορία στους δρόμους, δεν μπόρεσαν να εμποδίσουν τους Καρπενησιώτες απ' το να δουν την κίνηση των αυτοκινήτων τους στο μοναδικό αυτοκινητόδρομο. Σαράντα με πενήντα φορτηγά αυτοκίνητα φορτηγά, κατάκλειστα, φέραν απ' το δρόμο του Μικρού Χωριού. Απ' αυτά, πολλά τράβηξαν κατευθείαν για το νεκροταφείο. Άλλα ξεφόρτωσαν το φορτίο τους (τραυματίες ασφαλώς) στα οικήματα που κάτεχαν οι Ιταλοί. Δε μπόρεσε κανένας να δει πόσους τραυματίες κατέβασαν εκεί. Μερικά αυτοκίνητα συνέχισαν το δρόμο τους για τη Λαμία χωρίς ούτε λεπτό καθυστέρηση. Ο αριθμός αυτός των αυτοκινήτων μιλάει εύγλωττα για τον αν είχαν ή όχι σημαντικές απώλειες. Δε μπόρεσαν επίσης να κρύψουν οι Ιταλοί, ότι στο Μικρό Χωριό σκοτώθηκε και ο αντισυνταγματάρχης διοικητής των τμημάτων τους του Καρπενησιού.

Οι Μικροχωρίτες παρά τα όσα υπέφεραν μετά τό' χαν καμάρι που η πρώτη μάχη στην περιοχή – ύστερα απ' το καλοκαιριακό χτύπημα της οπισθοφυλακής της ιταλικής φάλαγγας στο Κρίκελο – έγινε στο χωριο τους. Είταν και η πρώτη μάχη που πρωτοτραγουδήθηκε.

Το Τραγούδι του Άρη

Του Κωνσταντ. Βίτου

Βαρύτα' ετιθήσαν τά δ' αὖτις ἠφ' ἑσθ' αὖτις αὖτις
 τὸ δόλο τὸ Μικρὸ γὰρ σπῆσ' αὖτις ἀπαρ' αὖτις
 διαφασισσοῦν γρῆσ' αὖτις ἀπ' αὖτις αὖτις
 ὁ Ἄρης αὖτις αὖτις ἠφ' ἑσθ' αὖτις αὖτις
 Ἐλα βρῆσ' αὖτις αὖτις αὖτις αὖτις αὖτις
 τὰ μετρηθῆσ' αὖτις αὖτις αὖτις αὖτις αὖτις
 δὲ ἔχεις γρῆσ' αὖτις αὖτις αὖτις αὖτις αὖτις
 αὖτις αὖτις αὖτις αὖτις αὖτις αὖτις
 Πασῶν γρῆσ' αὖτις αὖτις αὖτις αὖτις αὖτις
 ἔχεις γρῆσ' αὖτις αὖτις αὖτις αὖτις αὖτις
 αὖτις γρῆσ' αὖτις αὖτις αὖτις αὖτις αὖτις
 αὖτις αὖτις αὖτις αὖτις αὖτις αὖτις

Ναυτικὸν 18 τοῦ Κωνσταντ. Βίτου 1742 28

Το Τραγούδι του Άρη στο ιστορικό πρώτο χειρόγραφο της Ναυσικής Φλέγκα -Παπαδάκη, (Πρωτομαγιάς) στο Μουσείο του Μικρού Χωριού.

VI

Έκτη Συνεδρία (1.10.1994)

ΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΤΗΣ ΠΕΕΑ

Πρόεδρος: Α. Ρήγος, Πάντειο Παν/μιο

Εισηγητές: Ρ. Μπουσχότεν, Δρ. Ιστορικός Παν/μίου Άμστερνταμ
Π. Παπαγιάννης, Δικηγόρος, π. Δήμαρχος
Μ. Τομαρά - Σιδέρη, Πάντειο Παν/μιο
Κ. Ζήσης, Εκπαιδευτικός, Ιστορικός